

**Iran and Russia: From Potential to Obstruction
in Strategic Relations**

Somaye Hamidi*

Associate Professor, Department of Political Science, Faculty of
Literature and Humanities, University of Birjand, Birjand, Iran.

Ehsan Mozdkhah

A Ph.D. Candidate, Faculty of Law and Political Science, Ferdowsi
University of Mashhad, Mashhad, Iran

(Date received: 27 August 2024 - Date approved: 3 March 2025)

Abstract

Introduction: The international relations between Iran and Russia, as two pivotal players in the global political and economic arenas, have long attracted the attention of researchers and policymakers. Both countries, with their strategic geopolitical Locations, have a significant impact on regional and global developments. Throughout history, relations between Iran-Russia have been characterized by fluctuations shaped by a range of factors, including changes in domestic and foreign policies, regional and global crises and economic and security developments. Bilateral relations have entered a new and dynamic stage in recent decades, especially after the collapse of the Soviet Union and the resulting structural changes in the international system. On the one hand, shared interests in areas such as energy, security and trade have led both countries to seek deeper bilateral and multilateral cooperation. On the other hand, persistent challenges, including international pressures, economic sanctions and political differences, continue to pose significant obstacles to advancing a full-fledged strategic partnership.

* Somaye.hamidi@birjand.ac.ir,(Corresponding author)

Research question: This study aims to address the question of what opportunities and obstacles exist in Iran-Russia relations for establishing a strategic partnership?

Research hypothesis: Despite the inter-connectedness of Iran-Russia relations in various fields and their extensive cooperation on regional and trans-regional issues, structural, political and economic challenges—including competition in the energy sector, economic sanctions and mutual distrust—have prevented the two countries from achieving a full-fledged strategic partnership.

Methodology and theoretical framework: This research uses a qualitative and descriptive approach to analyze the content of selected data along with topic analysis. The theoretical framework of this article is based on the construction of strategic relationships in international relations. The goal of these relations is to bring countries closer together on a global stage, enabling them to pursue and achieve their national interests through proximity.

Results and discussion: During the Islamic Republic of Iran, it sought to establish strategic relations with selected governments within the framework of the international system and prioritized a structured approach to these partnerships. Russia stands out as a key country in this effort. Several factors, including historical, political and normative commonalities, provide the foundation for strengthening strategic relations. However, despite some progress, significant challenges remain that prevent the full realization of a sustainable strategic partnership. Iran-Russia relations have evolved over the past four decades, shifting from short-term tactical interactions to more comprehensive cooperation in regional and international geopolitical arenas. Trade relations, with significant growth over the past decade, have been one of the main pillars of this partnership. For instance, Russian exports to Iran increased from \$770 million in 2011 to \$1.58 billion in 2022, while Iranian exports to Russia increased from \$350 million to \$750 million over the same period. This economic growth is driven by mutual efforts to counter Western sanctions, with key cooperation in the energy, technology, and agriculture sectors. Joint projects, such as developing oil and gas fields, constructing nuclear power plants and participating in technology transfers, underscore the economic interdependence of the two countries. Geopolitical and security cooperation has also played a vital role, especially in conflict

zones such as Syria and during the tensions in Ukraine. In Syria, both countries supported the Assad regime and demonstrated their ability to align with strategic goals. Iran's stance on the Ukraine crisis further reinforces the country's geopolitical alignment with Russia against Western influence. However, fundamental challenges remain. Geopolitical priorities and diverging national interests often cause friction. Russia's broader strategies sometimes include aligning with countries that Iran consider enemies, complicating their relations. Domestic political dynamics in both nations further limit their ability to fully commit to a long-term alliance. Despite these obstacles, opportunities remain for deeper cooperation. Strengthening economic ties in energy, technology and agriculture, along with mechanisms for building mutual trust and resolving disputes, could pave the way for a more sustainable and enduring strategic partnership.

Conclusion: Despite a long history of cooperation in geopolitical, security and economic spheres, Iran and Russia have not yet reached the level of a sustainable and comprehensive strategic partnership. This situation is shaped by various structural and systemic challenges that affect their relations at the domestic, regional and international levels. On the other hand, competition in energy markets, different approaches to some regional issues and historical mistrust, especially in economic and political spheres, create significant obstacles to deepening these relations. Western economic sanctions against both countries have created opportunities for closer ties; however, structural challenges, such as inefficient trade mechanisms, underdeveloped transportation infrastructure and a lack of technological innovation, limit their ability to fully capitalize on these opportunities. Additionally, geopolitical issues, such as conflicts in the South Caucasus and Russia's engagement with countries such as the Republic of Azerbaijan and Armenia, further complicate their relations. Furthermore, Iran-Russia relations are heavily influenced by external factors, including Russia's tensions with the West and Iran's efforts to reduce its dependence on limited partners and their relations are largely opportunistic and tactical rather than strategic. To overcome these challenges and strengthen their strategic relationship, Iran and Russia should focus on several key areas:

- 1) Building mutual trust through the development of joint institutions and legal frameworks that ensure long-term benefits for both countries.
- 2) Enhancing economic and trade cooperation by removing

structural barriers, improving transportation infrastructure such as the North-South Corridor and strengthening technology-based partnerships.

3) Deepening cultural and social interactions to bridge gaps in understanding and create greater social cohesion.

4) Determining long-term and common foreign policy goals with a focus on countering unilateralism and promoting multilateralism in the international system.

Key Words: Strategic Alliance, Drivers, Relations, Eastward Orientation, Iran, Russia.

ایران و روسیه: از امکان تا امتناع روابط راهبردی

سمیه حمیدی^۱

دانشیار، گروه علوم سیاسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران

احسان مزدخواه

دانشجوی دکتری علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۶/۰۶ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۰۳)

چکیده

توسعه و درپیش‌گرفتن روابط راهبردی در عرصه سیاست‌خارجی از مهم‌ترین رویکردهای کنش‌گرایانه دولت‌ها برای تأمین منافع ملی آنان در سطح‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای است و روابط کشورها را دست‌خوش تغییر می‌کند. روابط ایران و روسیه در چهار دهه گذشته، با تغییرهای فراوانی همراه بوده است. با وجود همکاری‌های قابل توجه در حوزه‌های ژئوپلیتیک، از جمله بحران سوریه، مسئله هسته‌ای ایران و بحران اوکراین این روابط به سطح راهبردی نرسیده است. در این نوشتار با بهره‌گرفتن از روش کیفی و تحلیل داده‌های موجود، فرصت‌ها و چالش‌های موجود در جهت توسعه روابط راهبردی را بررسی می‌کنیم و نشان می‌دهیم عامل‌های ساختاری ناپایدار و موانع سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی مانع تحقق این هدف شده‌اند. در این نوشتار تلاش می‌کنیم به این پرسش پاسخ دهیم که چه امکان‌ها و موانعی در روابط ایران و روسیه به‌منظور ایجاد روابط راهبردی وجود دارد؟ همچنین با روشی کیفی و مبتنی بر تحلیل و تفسیر داده‌های موجود این فرض را مطرح می‌کنیم که با وجود درهم‌تنیدگی روابط ایران و روسیه در بسیاری از حوزه‌ها و همکاری‌های گسترده در موضوع‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای، چالش‌های ساختاری، سیاسی و اقتصادی، از جمله رقابت در حوزه انرژی، تحریم‌های اقتصادی و بی‌اعتمادی، مانع دستیابی به روابط راهبردی میان دو کشور شده است.

واژگان اصلی: اتحاد راهبردی، پیشران‌ها، ارتباط، نگاه به شرق، ایران، روسیه.

مقدمه

روابط ایران و روسیه به‌عنوان دو بازیگر مهم در عرصه سیاسی و اقتصادی منطقه‌ای، همواره مورد توجه پژوهشگران و سیاست‌مداران بوده است. این دو کشور با توجه به موقعیت ژئوپلیتیکی خود، نقش برجسته‌ای در تحولات منطقه‌ای و جهانی دارند. در طول تاریخ، روابط ایران و روسیه با فرازونشیب‌های متعددی روبه‌رو بوده است و در تأثیر عامل‌های مختلفی از جمله تغییرهایی در سیاست‌های داخلی و بین‌المللی، بحران‌های منطقه‌ای و جهانی و تحولات اقتصادی و امنیتی قرار گرفته است. در دهه‌های اخیر، به‌ویژه پس از فروپاشی اتحاد شوروی و تغییرهای بنیادین در نظام بین‌الملل، روابط ایران و روسیه وارد مرحله جدیدی شده است. از یک‌سو، این دو کشور به‌دلیل منافع مشترک در حوزه‌های انرژی، امنیت و تجارت، به‌دنبال تقویت همکاری‌های دوجانبه و چندجانبه هستند. از سوی دیگر، چالش‌های ناشی از فشارهای بین‌المللی، تحریم‌های اقتصادی و اختلاف‌های سیاسی، در مسیر توسعه روابط راهبردی موانع جدی ایجاد کرده است. در این نوشتار با هدف بررسی فرصت‌ها و دشواری‌های موجود در مسیر روابط راهبردی ایران و روسیه، تلاش می‌کنیم با تحلیل جامع عامل‌های مؤثر بر این روابط، راهکارهای مناسبی برای تقویت همکاری‌ها و مدیریت چالش‌ها ارائه دهیم. در این نوشتار به‌دنبال پاسخ این پرسش هستیم که چه فرصت‌ها و دشواری‌هایی در روابط ایران و روسیه به‌منظور روابط راهبردی وجود دارد؟ با روش کیفی و مبتنی بر تحلیل و تفسیر داده‌های موجود، این فرض را مطرح می‌کنیم که با وجود درهم‌تنیدگی روابط ایران و روسیه در بسیاری از حوزه‌ها و همکاری‌های گسترده در موضوع‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای، چالش‌های ساختاری، سیاسی و اقتصادی، از جمله رقابت در حوزه انرژی، تحریم‌های اقتصادی و بی‌اعتمادی، مانع دستیابی به روابط راهبردی در میان دو کشور شده است.

پیشینه پژوهش

پژوهش‌های متعددی در مورد موضوع این نوشتار نوشته شده است که در اینجا برخی را می‌آوریم. اسعدی و منوری (۱۴۰۰) در مقاله «بررسی روابط ایران و روسیه در قرن جدید: اتحاد راهبردی یا همگرایی منافع» اشاره می‌کنند که نزدیکی ایران و روسیه به‌دلیل موضوع‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای که هر دو کشور منافع در برابر آن دارند، می‌تواند در اتحاد راهبردی یا هم‌گرایی منافع مؤثر باشد. علمدار و کولایی (۱۴۰۱) در مقاله «تحلیل ژئوپلیتیکی روابط ایران و روسیه پس از انقلاب اسلامی با تأکید بر نظریه توازن قوا» با توجه به رویکردی واقع‌گرایانه

بیان می‌کنند که ایران و روسیه به‌عنوان دو قطب قدرت در هارتلند جهانی، اهمیت راهبردی، ژئوراهبردی و ژئوپلیتیکی دارند. اخوان کاظمی، زارع و قیاسی (۱۳۹۸) در مقاله «تأثیر تحریم‌های ایالات متحد آمریکا بر روابط اقتصادی دوجانبه ایران و روسیه» می‌نویسند فرازونشیب روابط دوجانبه دو کشور متأثر از ادراک‌های میان آنان بوده است. این سطح از ادراک‌ها پس از بازگشت تحریم‌های اقتصادی علیه ایران توسط آمریکا، تغییرهایی در زمینه‌های راهبردی و تاکتیکی به وجود آورده است. فولادی، یوسفی‌جویباری و جمشیدی‌راد (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان «سیاست‌خارجی روسیه در قبال جمهوری اسلامی ایران (۲۰۱۲ - ۲۰۱۸)» اشاره می‌کنند که روسیه پس از فروپاشی اتحاد شوروی اولویت‌های سیاست خارجی خود را تغییر داده است و جایگاه ایران در هدف‌های سیاست خارجی روسیه تغییر کرده است.

پورحسینی (۱۴۰۰) در مقاله «تأثیر گفتمان غرب‌ستیزی بر روابط ایران و روسیه» اشاره می‌کند که رقابت‌های راهبردی و ژئوپلیتیکی روسیه و آمریکا به‌منظور تغییر موازنه قدرت و نظم موجود در روابط بین‌الملل، نوعی از درگیری جهانی را ایجاد کرده است؛ به همین دلیل، ایران با توجه به داشتن رویکرد غرب‌ستیزانه و آمریکاستیزی می‌تواند برای روسیه متحد راهبردی محسوب شود. امیدی (۲۰۲۲) در مقاله «روابط روسیه و ایران: اتحاد راهبردی، ائتلاف راهبردی یا هم‌راستایی راهبردی (مشارکت)» سرشت روابط کنونی بین ایران و روسیه را بررسی می‌کند. او با تحلیل تعامل‌های دو کشور، استدلال می‌کند که این روابط را می‌توان به‌عنوان «هم‌راستایی راهبردی» توصیف کرد، زیرا هرچند همکاری‌های قابل توجهی در زمینه‌های مختلف وجود دارد، این تعامل‌ها به سطح یک اتحاد یا ائتلاف راهبردی کامل نرسیده‌اند. تان و ژرمن^۱ (۲۰۲۲) در مقاله «مشارکت راهبردی روسیه و ایران در سوریه: همگرایی منافع اما هدف‌های متفاوت» همکاری‌های این دو کشور در بحران سوریه را تحلیل می‌کنند. نوآوری نوشتار حاضر این است که با استفاده از روش کیفی و تحلیل داده‌های موجود، با بررسی فرصت‌ها و چالش‌های ساختاری و سیاسی در روابط ایران و روسیه به عامل‌های مؤثر در دست‌نیافتن به روابط راهبردی پایدار بین این دو کشور می‌پردازیم.

چارچوب مفهومی: مشارکت راهبردی^۱

مشارکت راهبردی در روابط بین‌الملل، به همکاری‌های بلندمدت و نزدیک میان دولت‌ها، سازمان‌ها یا نهادها اشاره می‌کند که به منظور دستیابی به هدف‌های مشترک، تقویت امنیت و رفاه و مقابله با چالش‌های جهانی به صورت متقابل به سود طرف‌ها شکل می‌گیرد (Quastel, 2016: 340). این نوع مشارکت به طور معمول فراتر از روابط عادی اقتصادی یا سیاسی است و به سطحی از تعامل و همکاری می‌رسد که بر مبنای اشتراک منافع، هویت و نگرانی‌های مشترک استوار است (Mirfakhraee, 2017: 27-28). فضای بین‌المللی در وضعیت کنونی، دولت‌ها را ناگزیر کرده است مدل و الگوی رفتاری‌شان را در محیط منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای بازتعریف کنند که مشارکت راهبردی نمونه‌ای از این بازتعریف است. روابط میان دولت‌ها در نظام بین‌الملل، بر مبنای مؤلفه‌های کمی و کیفی، الگوهای مختلفی از جمله ائتلاف، اتحاد، همکاری، مشارکت و درگیری را به نمایش می‌گذارد. در این زمینه، روابط و مشارکت راهبردی به طور فزاینده‌ای در سیاست‌گذاری‌ها و اسناد دوجانبه وارد شده است، اما هنوز تحلیل‌های نظری کافی در مورد این مفاهیم وجود ندارد (Boon, 2023: 1120). از دیگر ویژگی‌های آن می‌توان به شوق طرف‌ها برای تعیین هدف‌های اساسی راهبردی، وجود چارچوب‌های حقوقی برای همکاری و سازوکارهای مؤثر و سطح بالای اعتماد میان رهبران و مردم دو کشور اشاره کرد (Freedman, 2000). در روابط راهبردی، هم‌پوشانی منافع ملی و ارزش‌های حیاتی دو طرف به گونه‌ای است که تهدید علیه یکی، تهدید علیه دیگری نیز محسوب می‌شود. همچنین این روابط نیازمند وابستگی متقابل در هدف‌های تملیکی (مانند امنیت و بقا) و محیطی (مانند فرصت‌های نقش‌آفرینی و اثرگذاری) است (Kortunov, 2018). تنوع و گستردگی این سطح از رفتار بازیگران در محیط بین‌الملل این امکان را به وجود می‌آورد که بازیگرانی با وجود هم‌گرایی سیاسی و بین‌المللی در سطح روابط راهبردی نباشند؛ در حالی که این امکان وجود دارد که بازیگرانی با وجود اختلاف‌هایی در ابعاد سیاسی، اقتصادی یا امنیتی، اسناد مشارکت راهبردی را امضا کرده باشند (Marvoti and Others, 2022). مشارکت راهبردی برای نخستین بار در دهه ۱۹۹۰، دوران پساجنگ سرد وارد ادبیات روابط بین‌الملل شد؛ دورانی که آمریکا در پی بازنمایی رابطه خود با شوروی در جریان مذاکرات میان دو کشور در ارتباط با ترتیبات امنیتی اروپا در دوران پساجنگ سرد بود (Kozhanov, 2020).

1. Strategic Partnership

به واسطه آثار جهانی شدن و به هم پیوستگی های جهانی برای رویارویی با چالش های موجود در جهان، همکاری بین المللی در میان کشورها آن هم در قالب مشارکت راهبردی ضروری بود. بنابراین در چنین فضایی دولت ها استفاده از این الگوی رفتاری برای نمایش سیاست خارجی پویا و فعال در محیط بین الملل را شروع کردند (Asaadi and Monavari, 2021: 187-188).

افرادی مانند ویلکینز^۱، نادکارنی^۲ و هولسلاگ^۳ از نظریه پردازان در حوزه مشارکت راهبردی هستند. مشارکت راهبردی از دیدگاه ویلکینز، نوعی از همکاری های ساختاریافته میان دولت ها و دیگر بازیگران در حوزه سیاست جهانی، به منظور بهره‌وری مشترک از فرصت های اقتصادی یا پاسخ‌گویی مؤثرتر نسبت به چالش های امنیتی است (Wilkins, 2008: 363). در چارچوب گفتمانی نادکارنی، مشارکت راهبردی، پیگیری منافع مشترک و رسیدگی به چالش های مشترک در بسترهای مختلف موضوعی و تسهیل همکاری ها در آینده است (Nadkarni, 2010). مشارکت راهبردی با مؤلفه هایی مانند اتحاد یا ائتلاف این تفاوت ها را دارد:

نخست و شاید مهم ترین وجه جدایی مشارکت راهبردی با دیگر مؤلفه ها این است که مشارکت راهبردی، هدف کلی سازمان دهی شده است که منافع مشترک هدایت می کنند. در واقع روابط مشارکت پایه مستلزم چارچوب ساختاری به منظور همکاری میان کشورهایی است که فراتر از تعامل دیپلماتیک عادی است و روابط منظم میان بخش های مختلف دولتی را فراهم می کند. دوم مشارکت راهبردی ضمن برخورداری از سطح های بالای انعطاف پذیری و در همان حال محدود کردن تعهد های روشن مشخص می شود؛ به طوری که مشارکت راهبردی از تعهد های رسمی الزام آور میان دولتی مانند اتحاد های مبتنی بر پیمان یا ائتلاف دوری می کنند (Rasooli) (Saniabadi; 2023: 181-182).

سوم، مشارکت راهبردی نوعی اتحاد هدف محور^۴ است. دیپلماسی مشارکتی را می توان به عنوان نماد تبدیل بازیگران شرکت کننده برای دنبال کردن منافع مشترک و هدف های متقابل و کنار گذاشتن تضادهای بیشتر در نظر گرفت (Ghafarzadeh and Others, 2023: 60). مشارکت ها به عنوان تعهد به نداشتن اختلاف در مورد سیاست داخلی به سود همکاری با یکدیگر در مورد موضوع های مورد تهدید در نظر گرفته می شود. چهارم، برخلاف اتحادها، مشارکت راهبردی

-
1. Wilkins
 2. Nadkarni
 3. Holslag
 4. goal – driven

فرآیندمحور است. آن‌ها بیشتر ابزاری برای همکاری میان‌دولتی هستند که به منظور همکاری شکل گرفته‌اند (Wilkins, 2008: 360-361).

۱. محرک‌های ایجاد روابط راهبردی میان ایران و روسیه

سازگاری و مکمل‌بودن^۱ ارزش‌ها از انگیزه‌های مهم در ایجاد روابط راهبردی میان بازیگران نظام بین‌الملل است. مشارکت راهبردی بخشی از منطق سازگاری راهبردی است که به منافع طرف‌ها مربوط می‌شود (Flemes, 2016: 226). جریان‌های موسوم به بهار عربی از تعارض دو گفتمان در منطقه خاورمیانه شکل گرفت: گفتمان حفظ نظم موجود و ایجاد نظم جدید. در این میان قدرت‌های بزرگی از جمله ایالات متحده آمریکا به دنبال نظم‌سازی و تأثیرگذاری در منطقه بودند. آمریکا در این دوران تلاش کرد با سیاست‌هایی مانند اصلاحات درونی، تداوم حضور نظامی در منطقه، پرهیز از اتکا به یک متحد، ترویج مدل اسلام‌گرایی غیردینی، نزدیکی به جامعه مدنی، تقویت گفتمان حقوق بشر و پیشبرد روند سازش، منطقه را مدیریت کند، اما با بروز بحران در سوریه پیگیری این نظم‌سازی به وسیله آمریکا با چالش جدی روبه‌رو شد و نظم امنیتی منطقه در تأثیر این بحران قرار گرفت. به همین منظور، حل‌وفصل این وضعیت، عامل مهمی در مدیریت نظم امنیتی منطقه در آینده بود (Kofman and Rojansky, 2018: 10-14). در این شرایط روسیه به‌عنوان بازیگری مهم تلاش می‌کرد با مداخله در نظم موجود مانع اشتباه‌های غرب در خاورمیانه شود. به همین منظور روسیه و ایران هر دو در برابر رهیافت آمریکایی در مدیریت نظم امنیتی منطقه قرار گرفتند و منافع خود را در فضای ابهام تعریف کردند و به‌نوعی در کنار یکدیگر بودند (Ghiselli, 2024: 166). این مسئله پس از بحران اوکراین در سال ۲۰۲۲ و رخداد ۷ اکتبر ۲۰۲۳ بسیار بیش از گذشته به چشم می‌خورد که این دو بازیگر به‌واسطه سازگاری راهبردی با یکدیگر نزدیکی بیشتری دارند. از محرک‌های ایجاد شدن روابط راهبردی میان روسیه و ایران می‌توان به عامل‌های زیر اشاره کرد:

الف) وجود تجربه همکاری راهبردی در بسترهای موردی

همکاری‌های راهبردی در موضوع‌های مشخص می‌تواند محرکی برای شکل‌دادن به توافق‌های بلندمدت و چندجانبه باشد. ایران و روسیه پیشینه مشخصی از همکاری‌های منطقه‌ای دارند که از دهه ۱۹۹۰ ثبت شده است. این اقدام‌ها بیشتر برای مقابله با بی‌ثباتی‌های منطقه‌ای انجام شده است. همکاری در بحران تاجیکستان که درگیر آشوب و درگیری ناشی از استقلال‌طلبی از

اتحاد شوروی بود، نمونه بارز همکاری‌های منطقه‌ای و راهبردی ایران و روسیه است. بی‌تردید، این همکاری در پایان‌دادن به جنگ داخلی تاجیکستان نقش مهمی داشت و احتمال سرایت ناامنی به کل منطقه آسیای مرکزی را کاهش داد (Karami, 2022: 160). در نیمه دوم دهه ۱۹۹۰ و هم‌زمان با قدرت‌گیری طالبان در افغانستان، همکاری‌های منطقه‌ای ایران و روسیه به‌طور فزاینده‌ای گسترش یافت. حضور فعال روسیه در نشست تهران با هدف بررسی اوضاع افغانستان، بستری برای روابط بیشتر دو کشور در این زمینه فراهم کرد. روسیه که نگران نفوذ طالبان در آسیای مرکزی بود، منافع زیادی برای مهار طالبان داشت. به همین ترتیب، پاسخ مشترک به قدرت‌گیری طالبان در افغانستان یکی از موضوع‌های اصلی همکاری میان دو کشور بود. علاوه بر این، افغانستان در حاکمیت طالبان به مرکزی برای قاچاق مواد مخدر تبدیل شده بود که تهدیدی مشترک برای ایران و روسیه محسوب می‌شد. به همین دلیل، همکاری در چارچوب دیپلماسی نارکو- تروریسم در سال ۱۹۹۹ و ابتدای سال ۲۰۰۰ شکل گرفت و توافق‌نامه‌ای برای مبارزه با تجارت مواد مخدر میان دو کشور امضا شد (Kozhanov, a2020: 140).

هم‌سویی راهبردی و نداشتن قطعیت محیطی، محرک نزدیکی ایران و روسیه

همکاری‌های راهبردی ایران و روسیه در بحران‌های منطقه‌ای خاورمیانه مانند بحران سوریه و ایستادگی در برابر اقدام‌های تروریست‌ها و حامیان منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای آن‌ها و همچنین رخداد ۷ اکتبر ۲۰۲۳ را، می‌توان یکی از مهم‌ترین محرک‌های همکاری راهبردی دو کشور دانست. به باور بسیاری از تحلیلگران اگر اجماع میان ایران و روسیه در مورد بحران سوریه شکل نمی‌گرفت، ترتیبات و آینده دیگری برای سوریه تصورپذیر بود. محیط همکاری جدید ایران و روسیه به دلیل محیط عملیاتی آفندی و پدافندی بسیار عمیق و پیچیده بود و ورود هر بازیگر دیگری را با دشواری بسیار روبه‌رو می‌کرد. بنابراین همکاری تهران و مسکو حالتی راهبردی داشته است (Hetou, 2018).

عامل دیگر، پویایی و مداخله قدرت‌های دیگر در بحران سوریه است. به همین منظور، رویارویی قدرتمندانه و متنوع با این بازیگران جدید مداخله‌کننده در بحران سوریه، مسیر برساخت روابط راهبردی دو کشور را هموارتر کرد (Soleimani Pourlak, 2024: 180-183). سومین عامل، دامنه و وضعیت بحران سوریه بوده است که اگر با همکاری راهبردی میان دو کشور پیگیری نمی‌شد، بحران سوریه به دلیل طراحی‌های بحران در قالب گسترش و سرایت

می‌توانست عاملی برای آشوب در کل منطقه خاورمیانه باشد (Rodkiewicz, 2020: 3). همچنین خاورمیانه در حال تجربه سطحی از درگیری است که برای دهه‌ها دیده نشده است. ماریپچ تشدید تنش که با حمله‌های علیه اسرائیل در ۷ اکتبر ۲۰۲۳ آغاز شد، نظم امنیتی منطقه را دگرگون کرده است. روسیه سال‌ها تلاش کرده است فاصله خود را از رویدادهای خاورمیانه حفظ کند و کانال‌های ارتباطی با همه طرف‌ها را نگه دارد، اما واقعیت جدید پس از ۷ اکتبر ۲۰۲۳ راه رفتن در این مسیر را دشوارتر کرده است. تهاجم علیه اوکراین، مسکو را به دنبال روابط گرم‌تر با ایران پیش برد که سبب نگرانی جدی ایالات متحد و اسرائیل شده است و در چارچوب قطعیت نداشتن محیطی ایران و روسیه را به یکدیگر نزدیک کرده است (Stroul, 2024).

تقویت پیوند راهبردی در قالب توافق‌نامه دوجانبه ایران و روسیه

توافق‌نامه مشارکت راهبردی‌ای که از دولت یازدهم پیگیری شد، در ۱۷ ژانویه ۲۰۲۵ از سوی دو کشور در مسکو امضا شد. این توافق‌نامه جدید، روابط دوجانبه ایران و روسیه را در قالب مشارکت جامع راهبردی گسترش می‌دهد، رابطه‌ای که پس از حمله روسیه به اوکراین در سال ۲۰۲۲ به شدت گسترش یافته است. مسکو در این دوره تلاش می‌کند به سوی خاورمیانه و آسیا حرکت کند و در این زمینه، تمرکز بیشتری بر همکاری‌های نظامی و امنیتی دارد، موضوعی که می‌تواند روابط ضدغربی دو کشور را عمیق‌تر کند. تغییر سیاست خارجی روسیه، فرصت جدیدی برای روابط سنتی، اما دچار کم‌اعتمادی ایران و روسیه فراهم کرده است. برای نمونه، در سپتامبر ۲۰۲۳ آمریکا و اروپا اعلام کردند که ایران موشک‌های بالستیک کوتاه‌برد (مدل فتح-۳۶۰) را به روسیه تحویل داده است، اقدامی که به تحریم‌های بیشتر علیه هر دو کشور منجر شد. بنابراین توافق‌نامه جدید، نقطه عطفی در تقویت روابط میان دو کشور برآورد می‌شود. تحلیل‌ها نشان می‌دهند که این سند نمایانگر مخالفت مشترک آن‌ها با نظم جهانی به رهبری غرب و حمایت از سیستم چندقطبی است که از راه بریکس، سازمان همکاری شانگهای و دیگر ابتکارهای چندجانبه اوراسیامحور دنبال می‌شود (Tazmini, 2024). علاوه بر این دو کشور که به شدت زیر تحریم‌های بین‌المللی قرار دارند، در پی دستیابی به هدف‌های عملیاتی‌تر از راه این مشارکت راهبردی هستند. برای نمونه، ایجاد سیستم پرداخت مشترک می‌تواند تسهیل‌کننده سرمایه‌گذاری و تجارت با ارزهای ملی باشد. با توجه به کاهش تجارت دوجانبه از ۹٫۴ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۲ به ۴ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۳، سیستم‌های کنونی پرداخت چالش‌های زیادی دارند. همکاری ایران و روسیه در اتصال به اوراسیا، راه‌گذر

حمل و نقل شمال جنوب و دیگر حوزه‌های مشترک، زمینه‌های دیگری هستند که این توافق‌نامه بر آن‌ها تمرکز خواهد کرد. برخلاف پیمان مشارکت راهبردی جامع روسیه و کره شمالی در سال ۲۰۲۴ توافق مشارکت راهبردی ایران و روسیه بندی ندارد که اگر هر یک از طرف‌ها در شرایط جنگی قرار گرفتند، فوری طرف مقابل کمک‌های نظامی ارائه کند، بلکه بنا بر ماده ۳ این توافق‌نامه اگر یکی از طرف‌ها در معرض تجاوز باشد، طرف دیگر نباید به طرف متجاوز هیچ‌گونه کمک نظامی کند. این توافق شامل همکاری در حوزه امنیتی و دفاعی است، اما هدف ایجاد اتحاد نظامی را دنبال نمی‌کند که خود ابهامی تاکتیکی در بستر ایجاد روابط راهبردی میان دو کشور است (Smagin, 2025).

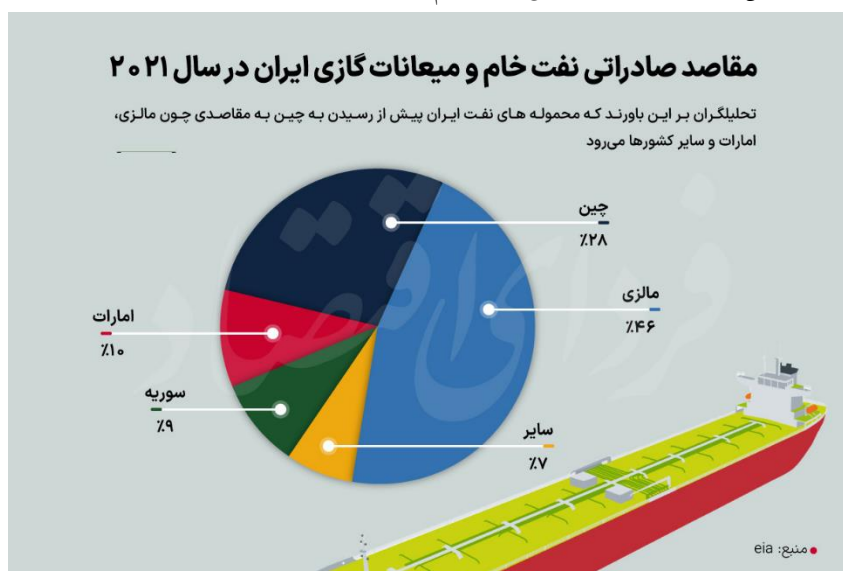
همکاری‌های راهبردی در دیگر حوزه‌های ذی‌نفع

همکاری‌های صلح‌آمیز هسته‌ای دو کشور و همکاری در حوزه‌های دفاعی و تسلیحاتی از جمله روابط در حوزه‌های ذی‌نفع است. همکاری میان ایران و روسیه در حوزه انرژی هسته‌ای و همکاری در ساخت واحدهای دوم و سوم نیروگاه هسته‌ای بوشهر با ظرفیت کلی ۲۱۰۰ مگاوات بنا بر موافقت‌نامه نوامبر ۲۰۱۴ از همکاری‌های راهبردی دو کشور است. آن‌ها در حوزه تسلیحاتی که از دیگر بسترهای مشارکت راهبردی ایران و روسیه است، تعامل‌های درهم‌تنیده‌ای با یکدیگر دارند، مانند تحویل سامانه اس - ۳۰۰ روسیه به ایران که نقطه اوج روابط تسلیحاتی آن دو است (Paulraj, 2016: 99).

در حوزه انرژی ایران و روسیه با داشتن بخش مهمی از منابع نفتی و گازی در پی بازصورت‌بندی سیاست‌های واردات، صادرات و تولیدی خود هستند. این موضوع می‌تواند بر میزان قیمت جهانی این منابع اثر بگذارد. منافع دوجانبه دو کشور در بخش انرژی این موارد را شامل می‌شود: تضمین محصولات صادراتی برای توسعه و بهبود ظرفیت‌های گازی و نفتی و ایجاد صنعت ال‌ان‌جی رقابت‌پذیر و توسعه‌یافته در جهان (تبدیل شدن به هاب انرژی)، ارتقای سیستم‌های نظارت بر فعالیت‌های نفتی اوپک برای حفظ قیمت‌ها به دلیل اینکه ایران هم یکی از اعضای آن سازمان است (Parker, 2016)، تلاش برای اقناع ایران برای پذیرش موقعیت ژئوپلیتیکی روسیه در تعیین حدود دریایی در منطقه خزر و دستیابی مشترک به آب‌های سطحی این دریا مبتنی بر همکاری‌های دریایی، همکاری‌های گسترده دوجانبه برای توسعه میدان‌های گازی در ایران برای حفظ قدرت کنشگری در بازارهای منطقه‌ای و جهانی و دسترسی به فناوری‌های بالادستی روسیه برای بهبود وضعیت صنعت پتروشیمی ایران (Roberts,

2021). با وجود منافع مشترک، گسل‌هایی هم در روابط انرژی‌پایه ایران و روسیه وجود دارد. برای نمونه، ایران مایل نیست خلأ شرکت‌های غربی را که فناوری‌های پیشرفته‌ای دارند فقط با شرکت‌های روسی پرکند، زیرا این کار می‌تواند توان سرمایه‌گذاری را کاهش دهد. در مورد دیپلماسی خط لوله هم روسیه و ایران دو رقیب اصلی برای انتقال محصولات پتروشیمی (نفت و گاز) به منطقه قفقاز و آسیای مرکزی هستند، به طوری که ایران تقریباً بازار مصرفی نفت و گاز در این منطقه را از دست داده است (Hosseinzadeh, 2022: 80-82).

شکل ۱. مقصدهای صادراتی نفت خام و میعانات گازی ایران در سال ۲۰۲۱

source: (U.S. Energy Information Administration, 2024)

یکی از حوزه‌های راهبردی همکاری ایران و روسیه، در بستر ژئوپلیتیک راه دسترسی است. به طور سنتی، بخش زیادی از صادرات روسیه به ایران ابتدا به وسیله راه آهن تا آستراخان و سپس از راه دریای خزر به ایران منتقل می‌شود. همچنین کالاهای ایرانی با کشتی به ماخاچ‌قلعه و سپس با قطار به بخش مرکزی روسیه منتقل می‌شود. یکی از مهم‌ترین موضوع‌ها در این حوزه، راه‌گذر شمال‌جنوب است. با تحول‌های اخیر در روابط روسیه با غرب، این راه‌گذر دوباره زنده شده است و می‌خواهد ارتباطات ریلی و دریایی میان روسیه، خلیج فارس و هند را برقرار کند. برای اجرای این راه‌گذر، سرمایه‌گذاری‌های گسترده در زمینه زیرساخت‌ها و لجستیک نیاز است؛ به ویژه مسیر آبی در دریای خزر که امکان تبادلات امن میان ایران و روسیه را فراهم می‌کند (Belov and Binish, 2021)، به ساخت خط آهن غرب دریای خزر نیاز دارد که

با اتصال خط آهن رشت - آستارا در مرز ایران و جمهوری آذربایجان، امکان پذیر خواهد بود. در نشست سه جانبه ایران، هند و روسیه در اژوئیۀ ۲۰۲۳ بستریهای مشارکت و تسهیلگری ژئوپلیتیک راه - دسترسی با همکاری ۱۳ کشور برای احیای راه گذر شمال جنوب مطرح و قرارداد اجرایی طرح رشت - آستارا میان ایران و روسیه امضا شده است (Rais Al-Sadat, 2021). اقدام های عملی برای پیشبرد این راه گذر شامل خرید ۳۳۰ واگن ریلی، خرید ۵۴ هزار کانتینر و سفارش ساخت ۲۱ فروند کشتی به منظور تقویت مسیرها است. این طرح با توجه به نرخ ارز در بازارهای آزاد حدود ۲۵ هزار میلیارد تومان، معادل ۵۸۰ میلیون دلار هزینه نیاز دارد. ویژگی مهم این اقدام راهبردی، ایجاد شبکه گسترده ای از بندرها، جاده ها و راه آهن در میان ایران، روسیه و هند است که به تقویت همکاری های راهبردی و ایجاد جایگاه ژئواکونومیک خواهد انجامید (Aleksi, 2023).

نزدیکی گفتمانی و هنجاری در برابر نظام و ساختار بین المللی

وجود نوعی هم راستایی در مورد روندها، رویه ها، اصول و هنجارهای جهانی و همچنین برخورداری از مواضع مشترک در برابر آنها می تواند به عنوان یکی از محرک های تأثیرگذار بر شکل گیری روابط راهبردی میان دو یا چند بازیگر برای برقراری روابط راهبردی باشد (Sanaei and Karami, 2021: 27-30). مواضع مشترک ایران و روسیه در برابر نظم لیبرال غربی و هم راستایی معنادار رویکردهای تجویزی آنها در مورد نظم مطلوب جهانی از مؤلفه های اثرگذار برای برقراری روابط بلندمدت راهبردی میان ایران و روسیه است. نگاه ایران و روسیه به نظم جهانی، یعنی قطب بندی نهادهای قدرت و روندهای مؤثر در نظام بین الملل این نزدیکی گفتمانی را ایجاد کرده است، به طوری که اشتراک این دیدگاه، رویارویی با جهان آمریکایی و تلاش برای برقراری نظم پس آمریکایی بوده است (Stronski and Sokolsky, 2020: 34).

درک مشترک از تهدید

ایران و روسیه دیدگاه مشترکی در برابر روندهای مخرب حاکم بر سیاست بین الملل دارند و این روندها را هم برای ثبات جهانی و هم برای موقعیت دولت های مستقل در نظام بین الملل تهدید می دانند. روندهایی مانند یک جانبه گرایی، نقض حقوق بین الملل، هژمونی طلبی آمریکا و کاربست استانداردهای دوگانه به وسیله قدرت های غربی از تهدیدهای مشترکی هستند که به رویارویی مشترک نیاز دارند (Gabuev and Cherneko, 2019). در این میان، مسائل مهمی مانند پیوسته سازی کریمه در سال ۲۰۱۴ و تحریم های بین المللی علیه روسیه و ایران، میان دو کشور

نوعی نزدیکی راهبردی به وجود آورده است. با این حال این پرسش مطرح می‌شود که با وجود همسایه‌هایی مانند جمهوری آذربایجان، بی‌تحریکی روسیه در منطقه به دلیل درگیری در اوکراین و تحریم‌های آمریکا و غرب، تا چه اندازه می‌توان به ایجاد روابط راهبردی میان ایران و روسیه امیدوار بود؟ روابط راهبردی ایران و روسیه در حال حاضر پیچیده و چندلایه است. موقعیت ژئوپلیتیکی این دو کشور در اوراسیا و خاورمیانه فرصت‌ها و چالش‌های ویژه خود را به همراه دارد. جمهوری آذربایجان به‌عنوان همسایه ایران و روسیه، با روابط نزدیک با غرب و ناتو، تهدیدی برای منافع امنیتی ایران محسوب می‌شود. همچنین روسیه که درگیر جنگ اوکراین است، محدودیت‌هایی در مدیریت مسائل حساس منطقه‌ای مانند قفقاز جنوبی دارد که این موضوع بر همکاری‌های راهبردی دو کشور اثر می‌گذارد (Ahmadian, 2023: 465).

تحریم‌های اقتصادی نیز از عامل‌های محدودکننده روابط این دو کشور است. تحریم‌های غرب علیه ایران و روسیه، توانایی هر دو کشور برای پیشبرد طرح‌های مشترک را کاهش داده است. سازمان‌هایی مانند سازمان همکاری شانگهای، بستری برای کاهش فشار تحریم‌ها ایجاد کرده‌اند، اما دسترسی محدود به فناوری‌های پیشرفته و بازارهای جهانی همچنان مانعی جدی است. علاوه بر این، حساسیت‌های داخلی در ایران و روسیه نیز چالشی برای روابط پایدار است (Koolae and Abedi, 2018). در ایران، برخی جریان‌های سیاسی، نگران نزدیکی بیش از حد به روسیه هستند. در روسیه نیز برخی محافل نسبت به احتمال آسیب به منافعشان با غرب محتاط هستند. با این حال، این روابط همچنان ظرفیت همکاری‌های اقتصادی و امنیتی گسترده‌ای دارد (Koolae, 2010).

۲. سرشت روابط راهبردی ایران و روسیه

بسیاری از تحلیلگران معتقدند که همکاری ایران و روسیه بر مبنای فرصت‌ها و منافع کوتاه‌مدت تنظیم شده است. روابط میان این دو کشور براساس رویکردی مشترک به سیاست بین‌الملل و روابط قدرت در نظام جهانی پایه‌گذاری شده است. رهبر جمهوری اسلامی در سال ۲۰۱۵ در دیدار با ولادیمیر پوتین، اشاره کردند: «سیاست خارجی آمریکا به‌طور بلندمدت علیه منافع ملت‌ها به‌ویژه ایران و روسیه طراحی شده است که این تهدید با همکاری نزدیک میان دو کشور قابل خنثی‌سازی است» (The Meeting of the ..., 2014). دیپلماسی ایران همواره بر اساس این باور بوده است که روابط نزدیک با روسیه نه تنها موقعیت ژئوپلیتیکی ایران را تقویت می‌کند، بلکه به تقویت ساختار دفاعی و توانمندی مذاکره با غرب نیز یاری می‌رساند.

به‌طور کلی، سرشت روابط ایران و روسیه با سه رویکرد قابل بررسی است: ۱. رویکرد راهبردی (در چارچوب نگاه به شرق)، ۲. رویکرد بین‌الملل‌گرایانه و تجارت رقابتی، ۳. رویکرد سودمحور (The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, 2023). رویکرد راهبردی به روابط ساختاری میان ایران و روسیه اشاره دارد که می‌تواند به حفظ و تأمین منافع دو کشور کمک کند. این رویکرد به‌ویژه با توجه به اهمیت تعهدهای امنیتی روسیه برای ایران، موجب پایداری روابط میان تهران و مسکو شده است. در این زمینه، برخی معتقدند که اتکا به فرصت‌های اقتصادی و سیاسی غرب نمی‌تواند چندان پایدار باشد و کاربست موضع ضدغربی، پیوند امنیتی و سیاسی ایران با روسیه را تقویت می‌کند. در رویکرد بین‌الملل‌گرا، بر ناطمینانی‌ها و رقابت‌های میان ایران و روسیه به‌ویژه در حوزه انرژی تأکید می‌شود، زیرا این دو کشور در رقابت‌های منطقه‌ای قرار دارند. کاربست سیاست تجارت رقابتی و افزایش مشارکت جهانی، راهکاری برای تقویت توان دفاعی و اقتصادی ایران با بهره‌مندی از فناوری غرب است (Koolae and Others, 2020: 220-225).

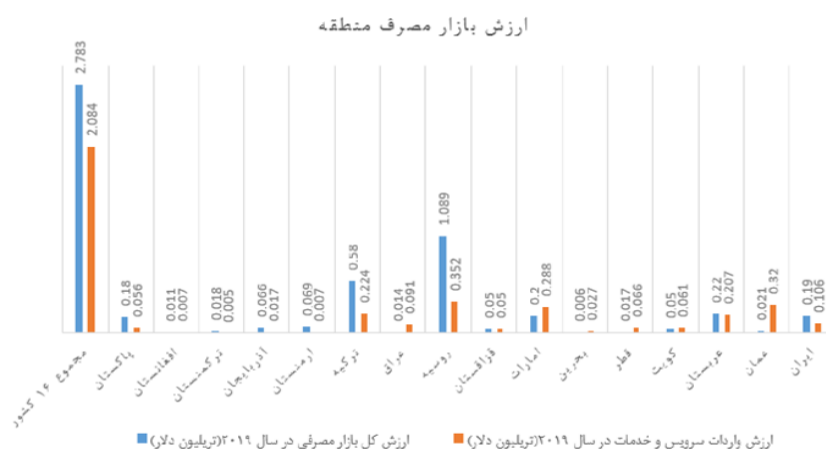
رویکرد سودمحور نیز روابط ایران و روسیه را روابطی تاکتیکی می‌بیند که بر مبنای منافع ملی است. ایران هم‌زمان تلاش می‌کند روابط خود با روسیه را حفظ کند و روابطش با غرب را تقویت کند. روسیه نیز با توجه به محدودیت‌های ایران، از این روابط برای تأمین منافع خود استفاده می‌کند. رویکرد اوراسیاگرایی روسیه، ایران را به‌عنوان عنصر اصلی در رویارویی با نظم آتلانتیکی معرفی می‌کند و به دنبال ایجاد نظم جهانی جدید با تمرکز بر ثبات منطقه‌ای و همکاری‌های گسترده‌تر در قفقاز و آسیای مرکزی است. هرچند روابط ایران و روسیه تاکتیکی و مبتنی بر منافع متقابل است، در تأثیر تعامل‌های منطقه‌ای و بین‌المللی و به‌ویژه روابط روسیه با قدرت‌های جهانی مانند آمریکا قرار دارد (Katz, 2023).

الف) راهبرد نگاه به شرق: ایجاد روابط راهبردی تاکتیکی با روسیه

سیاست نگاه به شرق در سیاست خارجی ایران با تأکید بر روابط با روسیه، نشان‌دهنده تغییر راهبردی به‌سوی بهره‌گیری از ظرفیت‌های ژئوپلیتیکی و اقتصادی منطقه است. همگرایی ایران و روسیه در برابر یک‌جانبه‌گرایی غرب و تلاش برای کاهش وابستگی به غرب، زمینه‌ساز تقویت تعامل‌های اقتصادی و سیاسی شده است. این تعامل همکاری در بخش انرژی، حمل‌ونقل و توسعه راه‌گذرهای ارتباطی مانند راه‌گذر شمال‌جنوب است که ایران را به آسیای مرکزی و شرق آسیا متصل می‌کند. این منطقه با جمعیتی حدود ۷۱۰ میلیون نفر و بازاری به

ارزش ۷۸.۲ تریلیون دلار، فرصت‌هایی برای گسترش صادرات و هم‌گرایی اقتصادی فراهم می‌کند.

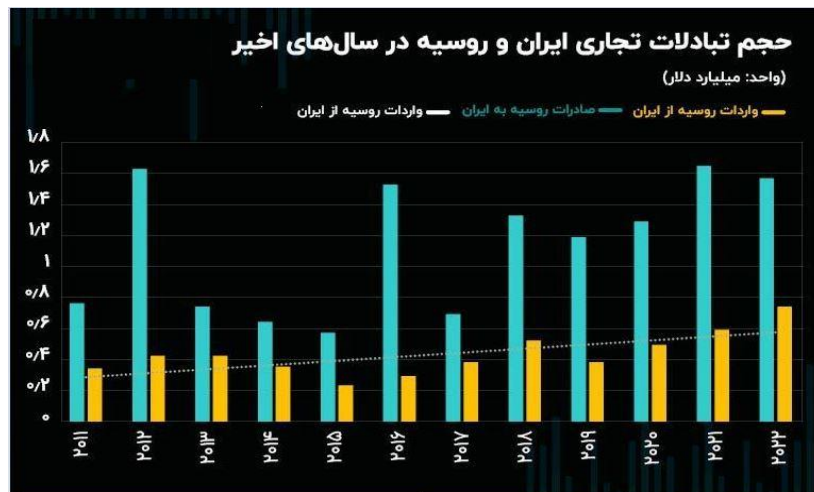
شکل ۲. ارزش بازار اقتصادی صادرات محور منطقه

source: (Arms Imports..., 2021)

رویکرد ایران به شرق، با تأکید بر طرح‌های منطقه‌گرا و ترکیب مؤلفه‌های درون‌زا و برون‌گرا، هدفی توسعه‌محور دارد. این سیاست تلاش می‌کند از ظرفیت‌های داخلی برای تقویت تعامل‌ها با کشورهای آسیای مرکزی، قفقاز و روسیه بهره‌گیرد. همچنین نظم غرب‌محور به رهبری آمریکا را خنثی کند (Krapohi and Vasileva, 2020: 354). افزایش حجم صادرات ایران به روسیه، به‌ویژه پس از بحران اوکراین، گویای موفقیت نسبی این سیاست در ایجاد روابط راهبردی است. نگاه به شرق، با محوریت تقویت هویت رقابتی و توسعه اقتصادی، زمینه‌ساز تحکیم پیوندهای منطقه‌ای و ایجاد فرصت‌های جدید برای رشد ایران در عرصه بین‌المللی است. به‌طور کلی، روابط اقتصادی در حوزه صادرات و واردات میان ایران و روسیه نشان می‌دهد که حجم صادرات ایران به روسیه افزایشی بوده است. این موضوع مهم پس از بحران اوکراین هم قابل دیدن است که گواهی بر تلاش برای ایجاد روابط راهبردی با روسیه است.

شکل ۳. حجم تبادلات تجاری ایران و روسیه در سال‌های اخیر

Source: (Rome, 2022)

بررسی مبادلات تجاری ایران و روسیه نشان می‌دهد حجم تجارت این دو کشور در سال‌های اخیر در مجموع افزایش یافته است؛ به طوری که صادرات روسیه به ایران از ۷۷۰ میلیون دلار در سال ۲۰۱۱ به ۱ میلیارد و ۵۸۰ میلیون دلار در سال ۲۰۲۲ و واردات روسیه از ایران نیز از ۳۵۰ میلیون دلار به ۷۵۰ میلیون دلار افزایش یافته است. بنابراین حجم تجارت نیز به ۲ میلیارد و ۳۳۰ میلیون دلار رسیده است که در ۱۲ سال اخیر ۱۰۶ درصد رشد کرده، یعنی بیش از دو برابر شده است. با وجود این از سال ۲۰۲۱ تا سال ۲۰۲۲ رشد حجم تجارت این دو کشور ۵.۲۲ واحد درصد کاهش یافته و از ۶.۲۵ درصد به ۳.۱ درصد رسیده است. همچنین مقایسه واردات و صادرات مشخص می‌کند که از سال ۲۰۱۱ به بعد همواره تراز تجاری ایران در تجارت با روسیه منفی بوده است، یعنی روس‌ها کالاها و خدمات خود را بیشتر به ایران صادر کرده‌اند. مهم‌ترین کالاهایی که ایران به روسیه صادر کرده است میوه و آجیل، سبزیجات، پلاستیک و مصنوعات آن، ماشین‌آلات، لوازم مکانیکی و راکتورهای هسته‌ای بوده‌اند. مهم‌ترین کالاهایی که ایران از روسیه وارد کرده است، وسایل نوری، عکاسی، اندازه‌گیری و پزشکی، غلات، ماشین‌آلات، لوازم مکانیکی و راکتورهای هسته‌ای، چوب و اشیای چوبی، روغن و چربی‌ها بوده‌اند. مقایسه ایران با کشورهای منطقه در تجارت با روسیه نشان می‌دهد، ایران از فرصت تحریم‌های غرب علیه روسیه برای افزایش تجارت خود با این کشور استفاده کافی نکرده است (Karimipour and Others, 2021).

جدول ۱. کالاهای صادراتی ایران به روسیه و کالاهای وارداتی ایران از روسیه در سال ۲۰۲۲

کد بین‌المللی کالا (HS code)	کالاهای	۲۰۱۹	۲۰۲۰	۲۰۲۱	۲۰۲۲
۱۰	غلات	۵۵۶,۱۶۷	۵۸۸,۲۰۲	۱,۰۹۳,۷۱۴	۹۱۱,۸۵۳
۱۵	چربی‌ها و روغن‌های حیوانی یا گیاهی و فرآورده‌های آن	۲۰۲,۰۶۸	۸۸,۶۷۵	۱۸۵,۵۰۶	۷۹,۹۷۷
۴۴	چوب و اشیا چوبی	۹۹,۲۳۷	۱۲۸,۸۹۳	۱۱۴,۲۹۳	۱۵۷,۸۶۵
۰۲	گوشت و احشای خوراکی	۵۱,۰۹۴	۹,۶۱۷	۷,۴۶۷	۴,۱۷۰
۸۵	ماشین‌آلات و تجهیزات الکتریکی و قطعات آنها؛ ضبط‌کننده و تولیدکننده صدا، تلویزیون	۳۱,۸۳۶	۵,۲۲۳	۵۰,۳۳۶	۹,۲۹۵
۸۴	ماشین‌آلات، لوازم مکانیکی، راکتورهای هسته‌ای	۳۱,۸۷۳	۶۹,۳۶۳	۴۴,۷۰۱	۲۲۵,۳۵۲
۸۷	وسایل نقلیه غیر از راه‌آهن و قطعات و لوازم جانبی آنها	۱۷۳	۶,۰۲۶	۱۰,۹۵۰	۴,۲۶۶
۹۰	وسایل نوری، عکاسی، فیلم‌برداری، اندازه‌گیری، چک کردن، یزشکی یا جراحی	۱,۳۶۱	۵,۷۱۱	۲,۷۱۷	۹۴۷,۲۶۷
۴۸	کاغذ و مقوا	۱۵,۶۸۶	۶,۶۸۸	۸,۶۴۷	۱۵,۵۵۳
۰۷	سبزیجات خوراکی و ریشه‌ها و غده‌های خاص	۲۰,۳۵۰	۲۵,۹۳۰	۲۸,۷۴۸	۳۰,۷۴۴
۲۹	مواد شیمیایی آلی	۱۰,۲۱۴	۲,۰۴۵	۳,۰۳۳	۱۲,۰۷۶
۴۷	خمیر چوب یا سایر مواد سلولزی فیبری؛ کاغذ بازیافت شده	۶,۰۳۳	۳,۶۳۱	۱,۲۴۵	۲,۹۵۷
۷۳	مصنوعات از آهن یا فولاد	۹,۶۹۷	۸,۵۰۹	۴,۹۳۱	۸,۹۶۷

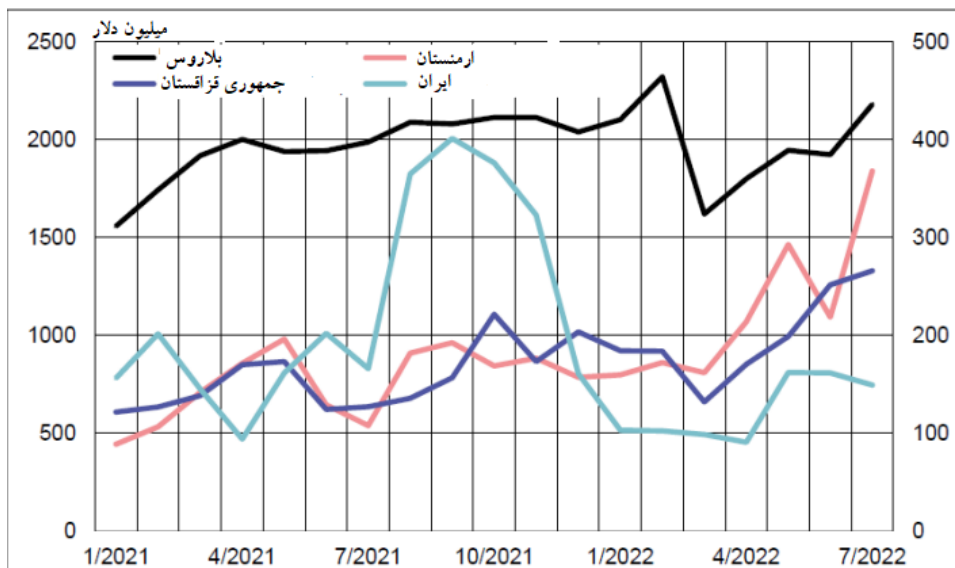
Source: (Karimipour and Others, 2021: 80)

در مورد رقابت اقتصادی ایران و روسیه، رقابت در حوزه انرژی یکی از ابعاد مهم و پیچیده روابط اقتصادی این دو کشور است. به‌طور کلی، رقابت اقتصادی ایران و روسیه در حوزه انرژی در سه حوزه صادرات انرژی (بازار گاز اروپا، آسیای شرقی و چین)، توسعه میدان‌های نفت‌وگاز مشترک (در منطقه خزر) و سرمایه‌گذاری و توسعه زیرساخت‌های انرژی (به‌منظور رویارویی با نظم اقتصادی سیاسی تحریم از سوی غرب و آمریکا) است.

تحریم‌های غرب علیه روسیه و جنگ با اوکراین فرصتی ایجاد کرد که همسایگان این کشور جای خالی کشورهای تحریم‌کننده را پرکنند. کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیایی مهم‌ترین شریک‌های تجاری منطقه‌ای روسیه شدند. روسیه سفید از زمان شروع جنگ، سهم خود را در صادرات به روسیه به بیش از دو برابر افزایش داده است. قرقیزستان و ارمنستان نیز با اینکه کشورهای کوچکی هستند، توانسته‌اند خود را به‌عنوان بخشی از اصلی‌ترین صادرکنندگان به روسیه مطرح کنند. علت این بوده است که این دو کشور پس از جنگ، میزبان شرکت‌های فعال فناوری اطلاعات شده‌اند که پیش از این در روسیه مستقر

بوده‌اند (Karimipour, 2022: 41-45). ایران نیز تلاش‌هایی را برای افزایش سهم خود در بازار روسیه انجام داده است، اما نمی‌توان این تلاش‌ها را چشمگیر دانست. در میان این چهار کشور، سهم صادراتی ایران پیش از بحران اوکراین در سال ۲۰۲۲ پس از روسیه سفید بیش از دو کشور دیگر بوده است، اما پس از بحران، سهم صادرات ایران به روسیه کاهش قابل توجهی داشته و پایین‌تر از سه کشور دیگر قرار گرفته است. علت از دست رفتن جایگاه ایران در میان شریکان منطقه‌ای اقتصادی روسیه، افزایش تحریم‌های اقتصادی، ناکارآمدی سازوکارهای تجاری و پیشی گرفتن رقیبان در تأمین نیازهای وارداتی روسیه است (Kiani, 2021).

شکل ۴. مقایسه صادرات ایران، ارمنستان، قرقیزستان و روسیه سفید به روسیه

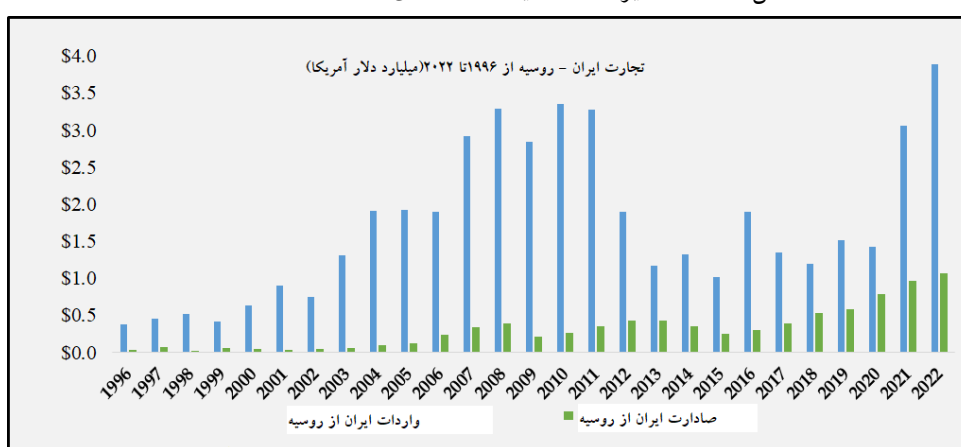
Sources: (Karimipour and Others, 2021: 80)

ب) همکاری‌های اقتصادی ایران و روسیه؛ روابط راهبردی دوجانبه

تجارت میان ایران و روسیه در سه دهه پس از فروپاشی اتحاد شوروی در سال ۱۹۹۱ نوسان داشته است. این تجارت در میان سال‌های ۲۰۱۰ و ۲۰۱۵ به واسطه تحریم‌های سازمان ملل علیه ایران به میزان ۶۵ درصد کاهش یافت، سپس پس از برداشته شدن تحریم‌های بین‌المللی تا سال ۲۰۲۲ تقریباً چهار برابر شد و مسیر تجاری جدیدی باز شد؛ به طوری که پس از روابط اقتصادی یک اتحاد نظامی هم میان دو کشور شکل گرفته است. تهران و مسکو نیز پس از

منزوی شدن به وسیله سیستم تجارت جهانی و ازدست دادن دسترسی به بازارهای غربی، دلایل مشترکی برای ایجاد روابط راهبردی در حوزه اقتصادی پیدا کردند. ایران از سال ۲۰۱۹ به دلیل پیشرفت در برنامه هسته‌ای خود با فشار بین‌المللی روبه‌رو شده است، روسیه نیز به دلیل حمله به اوکراین در سال ۲۰۲۲ از سوی غرب با فشارهای شدیدی روبه‌رو شده است.

شکل ۵. تجارت ایران و روسیه در سال‌های ۱۹۹۶ تا ۲۰۲۲

Sources: (The Iran Primer, 2023)

الکس وتانکا^۱ مدیر برنامه ایران در مؤسسه خاورمیانه، در مصاحبه‌ای با ایران پرایمر در ماه مه ۲۰۲۳ گفت: «ایران و روسیه به ترتیب به اولین و دومین کشورهای زیر بیشترین تحریم‌های جهان تبدیل شده‌اند. ... این مسئله، انگیزه بزرگی برای همکاری اقتصادی ایجاد می‌کند. با این حال وتانکا تأکید کرد که ایران نمی‌تواند ادعا کند اقتصاد روسیه را نجات داده است، زیرا حجم تجارت میان دو کشور همچنان به نسبت کوچک بود. در سال ۲۰۲۲، تجارت ایران با روسیه کمتر از ۵ میلیارد دلار بود، یعنی کمتر از یک سوم تجارت ۱۵ میلیارد دلاری ایران با چین که شامل کالاها جز نفت می‌شد (نفت، اصلی‌ترین صادرات ایران به چین است).

در نیمه دهه ۱۹۹۰ تا سال ۲۰۲۳، تراز تجاری میان ایران و روسیه آشکارا به سود روسیه بود. از سال ۲۰۰۰، ایران بیشتر مواد خام مانند آهن و فولاد و غلات کشاورزی مانند گندم را از روسیه می‌خرید. در مقابل، روسیه بیشتر میوه و خشکبار از ایران وارد می‌کرد. ایران و روسیه از بزرگ‌ترین تولیدکنندگان نفت و گاز طبیعی در جهان و هم‌زمان رقیبان یکدیگر در بازارهای

1. Alex Vatanka

بین‌المللی بودند. فروش نفت و گاز بزرگ‌ترین منبع درآمد صادراتی هر دو کشور محسوب می‌شد. تا نیمه سال ۲۰۲۳، چشم‌انداز افزایش حجم تجارت میان دو کشور همچنان محدود بود، زیرا هیچ‌یک از آن‌ها در کالاهای ارزشمندتری که به درآمدهای بالاتر منجر شود، تجارت نمی‌کردند. وتانکا گفت: «از نظر ارزش دلاری، ایران باید مقدار زیادی محصولات کشاورزی بفروشد تا حجم کل تجارت خود را افزایش دهد» (Eslami, 2022).

با شروع تحریم‌های غرب علیه روسیه، حجم تجارت ایران و روسیه افزایش یافته است، به طوری که مجموع کل تبادلهای تجاری ایران و روسیه در سال ۲۰۲۲ معادل ۵٫۱ میلیارد دلار بوده است. واردات ایران از روسیه ۳٫۸ میلیارد دلار و میزان صادرات ایران به روسیه ۱٫۳ میلیارد دلار تخمین زده شده است. از دیدگاه روابط تجاری، میزان تعرفه اعمال‌شده بر کالاهای وارداتی به روسیه، بین ۵ تا ۵۰ درصد در نوسان است، ولی میانگین تعرفه ورود کالا به این کشور در حدود ۹۲٫۱۴ درصد است. همچنین میانگین تعرفه کالاهای کشاورزی برابر با ۲۶٫۲ درصد و میانگین تعرفه کالاهای صنعتی ۱۲٫۶۲ درصد است. مالیات بر ارزش افزوده کالاهای وارداتی براساس ۱۸ درصد ارزش فاکتور فروش کالا در گمرک‌های روسیه است. این کشور براساس نظام عمومی ترجیح‌ها به کشورهای درحال توسعه از جمله ایران، ۲۵ درصد تخفیف تعرفه‌های گمرکی اختصاص داده است که از برتری‌های نسبی صادرات به روسیه است (The Iran Primer, 2023).

جدول ۲. حجم تجارت خارجی ایران و روسیه از سال ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۲ (میلیارد دلار)

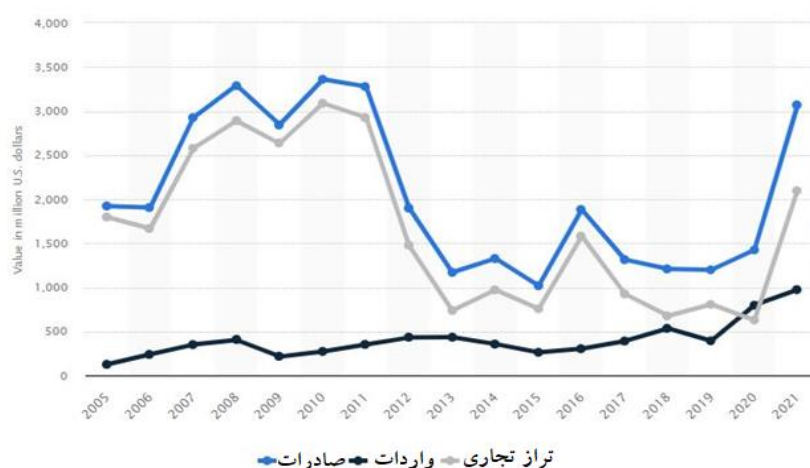
سال	صادرات روسیه به ایران	واردات روسیه از ایران	حجم تجارت	تراز تجاری ایران
۲۰۱۱	۰٫۷۷	۰٫۳۵	۱٫۱۳	-۰٫۴۲
۲۰۱۲	۱٫۶۴	۰٫۴۳	۲٫۰۷	-۱٫۲۱
۲۰۱۳	۰٫۷۵	۰٫۴۳	۱٫۱۸	-۰٫۳۱
۲۰۱۴	۰٫۶۵	۰٫۳۶	۱٫۰۰	-۰٫۲۹
۲۰۱۵	۰٫۵۸	۰٫۲۴	۰٫۸۲	-۰٫۳۴

۲۰۱۶	۱,۵۴	۰,۳۰	۱,۸۵	-۱,۲۴
۲۰۱۷	۰,۷۰	۰,۳۹	۱,۱۰	-۰,۳۱
۲۰۱۸	۱,۳۴	۰,۵۳	۱,۸۸	-۰,۸۱
۲۰۱۹	۱,۲	۰,۳۹	۱,۵۹	-۰,۸۱
۲۰۲۰	۱,۳	۰,۵۰۱	۱,۸	-۰,۸۰
۲۰۲۱	۱,۶۶	۰,۶۰	۲,۲۶	-۱,۰۶
۲۰۲۲	۱,۵۸	۰,۷۵	۲,۳۳	-۰,۸۳

Soures: (Karimipour and Others, 2021:79)

ارزش صادرات کالاهای روسیه به ایران در سال ۲۰۲۱ در حدود ۳ میلیارد دلار بوده که در مقایسه با سال ۲۰۲۰ افزایش قابل توجهی داشته است. علاوه بر این واردات کالاهای روسیه از ایران در سالهای ۲۰۲۰ و ۲۰۲۱ به بیش از ۱۷۰ میلیون دلار رسیده بود که نشان‌دهنده پیوند تجاری اقتصادی ایران و روسیه است که حوزه‌ای برای گسترش روابط راهبردی است (شکل ۶). شکل ۶. ارزش تجارت کالاهای روسیه (صادرات، واردات و تراز تجاری) با ایران در سالهای

۲۰۲۱ تا ۲۰۰۵

Soures: (Statista Research Department, 2024)

۳. ایران و روسیه، دشواری‌های همکاری راهبردی

ایران با روسیه مرز مشترک دریایی دارد، اما هنوز در فهرست شریک‌های اقتصادی جدی روسیه قرار ندارد. به بیان دیگر، روابط اقتصادی ایران و روسیه به سطحی نرسیده است که بتوان آن را تأثیرگذار دانست (Rasoulizhad, 2020: 14). ضعف‌های جدی در هر دو طرف، حتی با وجود توافق‌نامه مشارکت راهبردی که در سال ۲۰۲۴ میان دو کشور امضا شد، همچنان مانع بهبود روابط تجاری و راهبردی است. روابط روسیه و ایران پیچیدگی‌هایی دارد که به سادگی تغییرپذیر نیست. سیاست‌مداران ایرانی به خوبی درک می‌کنند که روسیه از این روابط به عنوان ابزاری در راستای فشار بر غرب استفاده می‌کند، به ویژه در رابطه با مسئله اوکراین که کانون اصلی رقابت ژئوپلیتیکی مسکو با ایالات متحده است. در این زمینه، ایران به عنوان ابزاری برای پیشبرد دستورکار روسیه عمل می‌کند و مسکو از انتقاد به برنامه هسته‌ای ایران پرهیز می‌کند که نشان‌دهنده تغییر مهمی در جهت‌گیری پیشین مسکو در این زمینه است. همچنین دولت چهاردهم به دنبال سیاست خارجی متنوع‌تر است که شامل تعامل دوباره با غرب و به احتمال زیاد جست‌وجوی تفاهم جدید با ایالات متحده برای بازنگری در توافق هسته‌ای است. این می‌تواند به لغو برخی تحریم‌ها علیه اقتصاد ایران منجر شود. با این حال روسیه نگران کاهش وابستگی ایران به روابط با مسکو در صورت بهبود روابط با غرب است (Saberian and Ebrahimi, 2020: 57).

در حوزه نظامی نیز تنش‌هایی وجود دارد. با وجود وعده‌ها، ایران هنوز جنگنده‌های سوخو ۳۵ را از روسیه دریافت نکرده است که این تأخیر ممکن است به تمایل روسیه برای حفظ روابط خوب با عربستان سعودی و امارات مربوط باشد. علاوه بر این، گاهی روسیه در کنار رقیبان منطقه‌ای ایران قرار گرفته است، همان‌طور که در حمایت مسکو از موضع ابوظبی در مورد جزایر مورد درگیری در خلیج فارس دیده شده است. در موضوع مسیرهای ارتباطی نیز اختلاف‌هایی وجود دارد. ایران در هر دو زمینه سیاسی و اقتصادی با ارمنستان روابط نزدیکی دارد و نسبت به هدف‌های جمهوری آذربایجان در مورد راه‌گذر زنگه‌زور محتاط است. این مسئله به تازگی موجب واکنش‌های منفی ایران شده است، از جمله احضار سفیر روسیه به دلیل موضع‌گیری‌های اخیر مسکو که خواستار بازگشایی راه‌گذر زنگه‌زور شده بود. عباس عراقچی، وزیر امور خارجه ایران، در واکنش به این مسئله گفت هرگونه تهدید به یکپارچگی سرزمینی

ایران یا بازننگری مرزها پذیرفتنی نیست و خط قرمز ایران محسوب می‌شود. با وجود این تنش‌ها و سوءظن‌های متقابل، روابط روسیه و ایران همچنان رو به گسترش است. این روابط بیشتر به صورت معامله بوده و فضای محدودی برای تشکیل اتحاد راهبردی واقعی باقی می‌گذارد.

نتیجه

روابط ایران و روسیه، با وجود پیشینه طولانی از همکاری‌های مشترک در حوزه‌های ژئوپلیتیک، امنیتی و اقتصادی هنوز به سطح مشارکت راهبردی پایدار و جامع نرسیده است. این وضعیت ناشی از چالش‌های ساختاری و سیستمی متعددی است که در سطح‌های داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی بر روابط دو کشور سایه افکنده است. از یک سو، همکاری‌های دو کشور در زمینه‌های مهمی مانند بحران سوریه، رویارویی با نفوذ ایالات متحد در منطقه و توسعه طرح‌های مشترک انرژی نشان‌دهنده هم‌گرایی منافع و ظرفیت بالقوه برای همکاری راهبردی است. از سوی دیگر، رقابت در بازارهای انرژی، تفاوت‌های رویکردی در برخی مسائل منطقه‌ای و بی‌اعتمادی تاریخی میان دو کشور، به‌ویژه در حوزه‌های اقتصادی و سیاسی بر سر راه تعمیق این روابط جدی ایجاد کرده است. تحریم‌های اقتصادی به‌کار گرفته شده از سوی غرب علیه هر دو کشور، فرصتی برای نزدیکی بیشتر ایران و روسیه ایجاد کرده است. با این حال مشکلات ساختاری مانند ناکارآمدی سازوکارهای تجاری، توسعه‌نیافتگی زیرساخت‌های حمل‌ونقل و راه‌گذرهای تجاری و ضعف در نوآوری‌های فناورانه، توانایی بهره‌برداری از این فرصت‌ها را محدود کرده است. علاوه بر این، مسائل ژئوپلیتیکی مانند اختلاف‌ها در قفقاز جنوبی و تعامل‌های روسیه با بازیگرانی مانند جمهوری آذربایجان و ارمنستان، به پیچیدگی روابط دو کشور افزوده است. این عامل‌ها موجب شده‌اند که روابط ایران و روسیه بیشتر فرصت‌محور و تاکتیکی باقی بماند و از دستیابی به عمق راهبردی باز بماند. برای عبور از این چالش‌ها و تقویت روابط راهبردی، ایران و روسیه نیازمند تلاش در چند محور هستند: ۱. اعتمادسازی متقابل: با تقویت نهادهای مشترک و چارچوب‌های حقوقی که بتواند منافع بلندمدت دو کشور را تضمین کند؛ ۲. ارتقای همکاری‌های اقتصادی و تجاری: با تمرکز بر رفع موانع ساختاری، بهبود زیرساخت‌های حمل‌ونقل مانند راه‌گذر شمال‌جنوب و توسعه همکاری‌های فناوری‌محور؛ ۳. تعمیق تعامل‌های فرهنگی و اجتماعی: برای کاهش شکاف‌های موجود در درک متقابل و ایجاد هم‌گرایی بیشتر در سطح جامعه؛ ۴. تعریف

هدف‌های مشترک بلندمدت در سیاست خارجی: با تأکید بر مقابله با یک‌جانبه‌گرایی و تقویت چندجانبه‌گرایی در نظام بین‌الملل.

References

- Ahmadian, Hassan (2023), "Iran and the New Geopolitics of the Middle East: in Search of Equilibrium", **In Geopolitics of the New Middle East**, pp. 62-76, UK: Routledge.
- Aleksei, Zakharov (2023), "The International North-South Transport Corridor: The Prospects and Challenges for Connectivity Between Russia and India", **Вестник МГИМО Университета**, Vol. 16, No. 2, pp. 216-234, (doi: 10.24833/2071-8160-2023-2-89-216-234).
- Arms Imports (SIPRI trend indicator values) – Japan (2021), **worldbank**, Available at: <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.MPRT.KD?end=2019&locations=JP&st>, (Accessed on: 10/5/ 2019).
- Asaadi, Behrouz and Seyed Ali Monavari (2021), "Review of Iran-Russia Relations in the New Century: Strategic Alliance or Convergence of Interests", **Political and International Approaches**, Vol. 4, No. 11, pp. 181-210, (doi: 10.29252/piaj.2021.101504), [In Persian].
- Binish, Binish and Belov (Yurtaev) V. I. (2021), "India, Russia and Iran: A New Study on "North—South" **International Transport Corridor**, Vol. 16, No. 4, pp. 18-25, (doi:10.31432/1994-2443-2021-16-4-18-25).
- Boon, Jan (2023), "Reputation Management as an Interplay of Structure and Agency: A Strategic-Relational Approach", **Regulation & Governance**, Vol. 17, No. 4, pp. 1114-1130, (doi: 10.1111/rego.12506).
- Erokhin, Vasilii, Gao, Tianming, and Anna Ivolga (2020), "Structural Variations in the Composition of Land Funds at Regional Scales across Russia", **Land Journal**, Vol. 9, No. 201, pp. 1-37 (doi:10.3390/land9060201).
- Eslami, Mohammad, (2022), "Iran's Drone Supply to Russia and Changing Dynamics of the Ukraine war", **Journal for Peace and Nuclear Disarmament**, Vol. 5, No. 2, pp. 507-518, (doi: 10.1080/25751654.2022.2149077).
- Fayzullina, Karina (2014), "Iran-Russia Relations in Light of Iran-US Rapprochement, Iran-US Rapprochement Iran's Future Role", Available at: <https://studies.aljazeera.net/en/dossiers/2014/04/20144295214736271.html>, (Accessed on: 2014/04/20).
- Filis, Constantinos (2020), **A Closer Look at Russia and Its Influence in the World**, Nova Science Publishers, Incorporated.

- Flemes, Daniel (2016), **Regional Leadership in the Global System: Ideas, Interests and Strategies of Regional Powers**, Routledge.
- Freedman, Robert (2000), "Russian–Iranian Relations in the 1990s", **Middle East Review of International Affairs**, Vol. 4, No. 2, pp.60-68, Available at: https://ciaotest.cc.columbia.edu/olj/meria/meria00_frr01.html, (Accessed on: 2/ 6/ 2000).
- Gabuev, Alexander and Elena Chernenko (2019), "What Russia Thinks About Multilateralism", **Carnegie Moscow Center**, Available at: <https://carnegie.ru>, August 20, (Accessed on: 20/ 8/ 2019).
- Ghafarzadeh, Mehrshad and Mehdi Amiri and Iman Shabanzadeh (2023), "China's Strategic Partnership Diplomacy and its Approach to West-Asia", **The Fundamental and Applied Studies of the Islamic World**, Vol. 4, No. 4, pp. 53-79, (10.22034/FASIW.2023.366800.1215), [in Persian].
- Ghiselli, Andrea (2024), "An Opportunistic Russia in the Middle East, A View from China", **Cambridge Review of International Affairs**, Vol. 37, No. 2, pp. 163-181, (doi:10.1080/09557571.2023.2207814).
- Grove, Thomas (2019), "U.S., Israel Look to Coax Russia Away from Iran Alliance", **The Wall Street Journal**, June 24. Available at: <https://www.wsj.com/articles/u-s-israel-look-to-coax-russia-away-from-iran-alliance-11561382544>, (Accessed on: 24/6/2019).
- Hansjörg Blöchliger and Olivier Durand-Lasserve (2018), "The Drivers of Regional Growth in Russia: A Baseline Model with Applications", **OECD Economics Department Working Papers**, (doi:10.1787/9279f6c3-en.).
- Hetou, Ghaidaa (2018), **The Syrian Conflict: The Role of Russia, Iran and the US in a Global Crisis**, Routledge India.
- Hosseinzadeh, Vahid (2022), "The Role of Natural Gas in Energy Diplomacy of the Islamic Republic of Iran and The Russian Federation: Capacities and Obstacles", **Central Eurasia Studies**, Vol. 14, No. 2, pp. 75-100, (doi:10.22059/jcep.2022.322674.450000), [in Persian]
- Jalali, Ali A. (2001), "The Strategic Partnership of Russia and Iran" **The US Army War College Quarterly: Parameters**, Vol. 31, No. 4, pp. 98-111. (doi:10.55540/0031-1723.2063)
- Karami, Jahangir (2022), "Iran-Russia Relations: New Opportunities and Existing Problems", **Quaestio Rossica**, Vol. 10, No. 4, pp. 1258-1273, (doi:10.15826/qr.2022.4.727).
- Karimipour, Davood and Sayyid Jafar Hosseini and Nasim Qabashi (2023), "Collection of Economic Diplomacy Studies (4): Knowing the Russian Economy and The Opportunities for Interaction", Available at: <https://rc.majlis.ir/fa/report/show/1789238>, [in Persian].
- Katz, Mark N (2023), "Iran-Russia Alliance: Opportunities, Limits, and Conflict in the Middle East", **Atlantic Council**, Available at:

<https://www.atlanticcouncil.org/event/iran-russia-alliance/>, (Accessed on: 2/11/2023).

- Kiani, Davood (2021), "Iran and Russia Relations: Conceptions of Cooperations", **The Geopolitics of Iran**, pp. 275-291, Available at: <https://link.springer.com/book/>, (doi:10.1007/978-981-16-3564-9).
- Kofman, Michael and Matthew Rojansky, JD (2018), "What Kind of Victory for Russia in Syria"? **Military Review**, Vol. 24, No. 2, pp. 6-23, Available at: <https://www.armyupress.army.mil/Journals/Military-Review/Online-Exclusive/2018-OLE/Russia-in-Syria/>, (Accessed on: 24/ 1/ 2018).
- Koolae, Elaheh (2010), **Iran and Russia: From idealism to pragmatism. in Russia and Islam**, Routledge.
- Koolae, Elaheh and Afifeh Abedi (2018), "Developments of Iran-Russia Relations 1992-2016", **Research Letter of International Relations**, Vol. 10, No 40, pp. 135-164, <https://sanad.iau.ir/Journal/prb/Article/1066552>, (Accessed on: 20/2/2018), [in Persian].
- Koolae, Elaheh, Hamed Mousavi and Afifeh Abedi (2020) "Fluctuations in Iran-Russia Relations During the Past Four Decades", **Iran and the Caucasus**, Vol. 24, No 2, pp. 216-232, (doi:10.1163/1573384X-20200206).
- Kortunov, Andrey (2018), "Russia and Iran, Tactical Union or Strategic Partnership?" Available at: <http://www.iras.ir/en/doc/article/3667/russia-and-iran-tactical-union-or-strategic-partnership>, (Accessed on: 1/8/2018).
- Kozhanov Nikolay (2020), "Russia: Iran's Ambivalent Partner", **International and Security Affairs**, Available at: www.swp-berlin.org, (Accessed on: 12/4/2020).
- Kozhanov, Nikolay (2020), "**Iran and Russia: Between Pragmatism and Possibilities of a Strategic Alliance**, in: Kozhanov, Luciano, **Foreign Policy of Iran Under President Hassan Rouhani's First Term (2013–2017)**, Palgrave Macmillan, (doi:10.1007/978-981-15-3924-4_7).
- Krapohl & Alexandra Vasileva-Dienes (2020), "The Region that isn't: China – Russian and the Failure of Regional Integration in Central Asia", **Asia European Journal**, Vol. 18, No. 3, pp. 347-366, (doi:10.1007/s10308-019-00548-0)
- Marvoti, Somaye, and Hamid Ahmadi and Mahdi Zakarian (2022), "Afghanistan and China: Partnership Strategic to Changing", **Quarterly Journal of Fundamental and Applied Studies of the Islamic World**, Vol, 4, No. 2, pp.1-29 (doi:10.22034/FASIW.2022.344912.1165) [In Persian]

- Mehdi, Sanaei and Jahangir Karami (2021), "Iran's Eastern Policy: Potential and Challenges", **Russia in Global Affairs**, Vol. 19, No. 3, pp. 25-49, (doi:10.31278/1810-6374-2021-19-3-25-49).
- Mirfakhraee, Hasan (2017), "Syrian Crisis and Russian-Iranian Strategic Partnership", **Iranian Review of Foreign Affairs**, Vol. 8, No. 2, pp. 26-49, (doi:20.1001.1.20088221.2017.8.26.2.4).
- Nadkarni, Vidya (2010), **Strategic Partnerships in Asia: Balancing Without Alliances**, Routledge.
- Parker, John W. (2016), "Russia-Iran: Strategic Partners or Competitors"? **Rice University's Baker Institute for Public Policy**, Available at: <https://www.bakerinstitute.org/research/russia-iran-strategic-partners-or-competitors>, (Accessed on: 27/4/2016).
- Paulraj, Nansi (2016), "The JCPOA and Changing Dimensions of the Russia-Iran Relations", **Contemporary Review of the Middle East**, Vol. 3, No. 1, pp. 95-110, (doi:10.1177/2347798916633294).
- Quastel, Noah (2016), "Ecological Political Economy: Towards a Strategic-Relational Approach", **Review of Political Economy**, Vol. 28, No. 3, pp. 336-353, (doi: 10.1080/09538259.2016.1145382).
- Raisi Al-Sadat, Seyed Mohammad Taghi (1400), "Development of the North-South Corridor, Geopolitics Media", **Geopolitics Association of Iran**, Available at: <https://iag.ir>, (Accessed on: 13 / 11 / 2021), [in Persian]
- Rasooli Saniabadi, Elham (2023), "The Review of Iran's Tendency towards Russia Based on Balancing and Bandwagoning Strategies", **Central Eurasia Studies**, Vol, 15, No, 2, pp. 177-198, (doi:10.22059/jcep.2023.347341.450093), [in Persian]
- Rasoulinezhad, Ehsan (2020), "Ranking of Obstacles in Growth of Iranian Non-Oil Exports to Russia by Using the Analytic Network Process", **Commercial Surveys**, Vol. 18, No. 100, pp. 30-45, (doi:20.1001.1.26767562.1399.18.100.2.5), [in Persian]
- Roberts, Priscilla (2021), "**Neighbors and Rivals: Iran and Great Power Diplomacy**", in the **Geopolitics of Iran**, Springer Singapore.
- Rodkiewicz, Witold (2020), "Defying America, Russia's Policy Towards Iran", **The Centre for Eastern Studies**, Available at: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary>, (Accessed on: 2020-02-12).
- Rome, Henry (2022), "Iran & Russia: Growing Economic Competition", Available at: <https://iranprimer.usip.org/blog/2022/jul/18/iran-russia-growing-economic-competition>, (Accessed on: 18/7/2022).
- Saberian, Fatemeh and Mahdi Ebrahimi (2020), "Identification and Prioritization of Indicators of Relative Attractiveness of Export Markets (Case Study: Russian Export Market)", **Commercial Surveys**, Vol. 18,

- No. 100, pp. 46-62, (doi:20.1001.1.26767562.1399.18.100.3.6), [in Persian].
- Smagin, Nikita (2025), "New Russia-Iran Treaty Reveals the Limits of Their Partnership" Available at: <https://carnegieendowment.org/russiaeurasia/politika/2025/01/russia-iran-strategicagreement?Lang=en>, (Accessed on: 21/1/2025).
- Soleimani Pourlak, Fatemeh (2024), "Iran's Behavioral Pattern Towards the War in Ukraine; From Balancing Foreign Policy to the Balanced Foreign Policy", **Central Eurasia Studies**, Vol. 16, No. 2, pp. 175-200, (doi:10.22059/jcep.2024.367746.450176), [in Persian].
- Value of Russian trade in goods (export, import and, trade balance) with Iran from 2005 to 2021 (2024), "Russian merchandise trade value with Iran 2005-2021" Available at: <https://www.statista.com/statistics/1025404/russia-value-of-trade-in-goods-with-iran/>, (Accessed on: 11/6/2024).
- Stronski, Paul and Richard Sokolsky (2020), "Multipolarity in Practice: Understanding Russia's Engagement with Regional Institutions", **Carnegie Endowment for International Peace**, Available at: www.carnegieendowment.org, (Accessed on: 8/1/2020).
- Stroul, Dana (2024), "Russian-Iranian Cooperation and Threats to US Interests", **The Washington Institute for Near East Policy**, Available at: <https://www.washingtoninstitute.org/sites/default/files/pdf/StroulTestimony20240417.pdf> (Accessed on: 17/5/2024).
- Tazmini, Ghoncheh (2024), "Power Couple: Russian-Iranian Alignment in the Middle East", **Bloomsbury Publishing**, Available at: <https://www.bloomsbury.com/us/power-couple-9780755640430/> (Accessed on: 28/12/2023).
- The Meeting of the Leader of the Iranian Revolution with Vladimir Putin, (2014), Available at: <https://khl.ink/f/31479>, (Accessed on: 23/11/2015), [In Persian]
- "The Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation" (2023), **The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation**, Available at: https://mid.ru/en/foreign_policy/fundamental_documents/1860586/, (Accessed on: 31/3/2023).
- "Iran & Russia: Gyration Trade Grows" (2023), **The Iran Primer**, Available at: <https://iranprimer.usip.org/blog/2023/may/18/iran-and-russia-gyrating-trade-grows>, (Accessed on: 15/8/2023).
- "The export destinations of Iran's crude oil and gas condensates in 2021" (2024), **U.S. Energy Information Administration**, Available at: <https://www.eia.gov/international/analysis/country/irn>, (Accessed on: 10/10/2024).

Wilkins S., Thomas (2008), “Russo–Chinese Strategic Partnership: A New Form of Security Cooperation”? **Contemporary Security Policy**, Vol. 29, No. 2, pp. 358-383, (doi:10.1080/13523260802284365).